

Preliminarus vertimas

EUROPOS TARYBA

EUROPOS ŽMOGAUS TEISIŲ TEISMAS

ANTRASIS SKYRIUS

**BYLA KUOLELIS, BARTOŠEVIČIUS IR
BUROKEVIČIUS PRIEŠ LIETUVĄ**

(Pareiškimų Nr. 74357/01, 26764/02 ir 27434/02)

SPRENDIMAS

STRASBŪRAS

2008 m. vasario 19 d.

Byloje Kuolelis, Bartoševičius ir Burokevičius prieš Lietuvą,

Europos Žmogaus Teisių Teismas (trečiasis skyrius), posėdžiaujant kolegijai, sudaryta iš:

pirmininkės F. TULKENS,
teisėjų A. BAKA,
J.-P. COSTA, *paskirto dalyvauti nuo Lietuvos*,
I. CABRAL BARRETO,
R. TÜRMEŅ,
M. UGREKHELIDZE,
D. POPOVIĆ,
ir *skyriaus kanclerės* S. DOLLÉ,

po svarstymo 2008 m. sausio 29 d. uždarame posėdyje,

skelbia pastarąją dieną priimtą šį sprendimą:

PROCESAS

1. Bylą prieš Lietuvos Respubliką pradėjo Juozas Kuolelis (pirmasis pareiškėjas), Leonas Bartoševičius (antrasis pareiškėjas) ir Mykolas Burokevičius (trečiasis pareiškėjas), kurie 2001 m. liepos 16 d. ir 2002 m. birželio 23 d. pateikė Teismui tris pareiškimus (Nr. 74357/01, 26764/02 ir 27434/02) pagal Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (Konvencija) 34 straipsnį.

2. Pareiškėjams atstovavo Vilniuje praktikuojantys advokatai atitinkamai E. Šajaukaitė, A. Zamalaitis ir V.-R. Lekavičienė. Pareiškėjams buvo skirta teisinė pagalba pagal Europos Tarybos schemą. Lietuvos Vyriausybei (Vyriausybė) atstovavo jos atstovė Elvyra Baltutytė.

3. Pareiškėjai skundėsi, kad jie buvo persekiojami baudžiamąją tvarka ir nuteisti už teisės pažeidimus, kurių nebuvo galima numanyti bylai reikšmingu metu, ir kad baudžiamųjų bylų nagrinėjimas buvo nepagrįstai ilgas.

4. 2004 m. lapkričio 1 d. Teismas pakeitė savo skyrių sudėtį (25 taisyklės 1 dalis). Ši byla buvo priskirta naujai sudarytam antrajam skyriui (52 taisyklės 1 dalis). Teisėja, išrinkta nuo Lietuvos, D. Jočienė nusišalino nuo bylos nagrinėjimo (28 taisyklė), todėl Vyriausybė vietoje jos paskyrė J.-P. Costa, nuo Prancūzijos išrinktą teisėją (Konvencijos 27 straipsnio 2 dalis ir 29 taisyklės 1 dalis). 2006 m. sausio 5 d. nutarimu kolegija sujungė pareiškimus (42 taisyklės 1 dalis) ir paskelbė juos iš dalies priimtinais.

5. Pareiškėjai ir Vyriausybė pateikė savo papildomas rašytines pastabas (59 straipsnio 1 dalis).

FAKTAI

I. BYLOS APLINKYBĖS

6. Pareiškėjai yra Lietuvos Respublikos piliečiai, gimę atitinkamai 1930 m., 1928 m. ir 1927 m. Pareiškimų pateikimo metu pirmasis ir trečiasis pareiškėjai atlikinėjo bausmę įkalinimo įstaigoje Rusų g., Vilniuje (*Vilniaus 2-ieji pataisos namai*), o antrasis pareiškėjas gyveno minėtame mieste.

A. Istorinis ir politinis kontekstas

7. Šios bylos istorinis ir politinis kontekstas, išdėstytas toliau minimuose vidaus teismų priimtuose sprendimuose, gali būti apibendrintas taip.

8. 1939 m. rugpjūčio 23 d. Stalino vadovaujama Tarybų Sąjunga (toliau tekste kartais vadinama TSRS) pasirašė nepuolimo sutartį su hitlerine Vokietija (Molotovo-Ribentropo paktą). Pagal papildomą slaptąjį protokolą, šalių patvirtintą 1939 m. rugpjūčio 23 d. ir pakeistą 1939 m. rugsėjo 28 d., Baltijos valstybės buvo priskirtos TSRS interesų sferai tuo atveju, jeigu ateityje įvyktų šių, tuo metu buvusių nepriklausomų, valstybių teritoriniai ir politiniai pertvarkymai. Įteikusi ultimatumą, reikalaujantį įleisti neapibrėžtą kiekį sovietinių karinių dalinių apsistoti Baltijos šalyse, 1940 m. birželio 15 d. sovietų kariuomenė įsiveržė į Lietuvą. Lietuvos Vyriausybė buvo nuversta ir Tarybų Sąjungos Komunistų Partijos (TSKP), vienintelės TSRS partijos, nurodymu buvo suformuota nauja vyriausybė. 1940 m. rugpjūčio 3 d. Tarybų Sąjunga užbaigė Lietuvos aneksiją, priimdama aktą, kuriuo Lietuva buvo inkorporuota į TSRS sudėtį ir pavadinta Tarybų Sąjungos dalimi – Lietuvos Tarybų Socialistine Respublika (LTSR). LTSR Vyriausybę paskyrė ir kontroliavo TSKP regioninis padalinys Lietuvos Komunistų Partija (LKP).

9. Devintojo dešimtmečio pabaigoje Lietuvoje, kaip ir kitose Rytų Europos šalyse, ėmė reikštis socialinis spaudimas dėl politinio gyvenimo demokratizavimo. Tarybų Sąjungoje įvedus saviraiškos laisvę, Lietuvoje ėmė formotis masiniai politiniai judėjimai, kurie smerkė šalies aneksiją ir skelbė, kad reikia kurti naują visuomenę, *inter alia* paremtą Lietuvos identitetu ir vertybėmis, pabrėžiant poreikį atkurti valstybės nepriklausomybę.

10. 1989 m. gruodžio 24 d. TSRS liaudies deputatų suvažiavime buvo priimtas nutarimas „Dėl 1939 m. Tarybų Sąjungos ir Vokietijos nepuolimo sutarties politinio ir teisinio įvertinimo“. Sutartis buvo pripažinta neteisėta ir negaliojančia nuo pat jos pasirašymo dienos. Nutarime buvo skelbiama, kad teritorijų padalijimas į Tarybų Sąjungos ir Vokietijos įtakos sferas prieštaravo kelių kitų šalių, tokių kaip Baltijos valstybės, suverenitetui ir nepriklausomybei. Po šio nutarimo LTSR Aukščiausioji Taryba 1990 m. vasario 7 d. priėmė nutarimą, kuriuo Lietuvos įtraukimas į TSRS sudėtį 1940 m. buvo paskelbtas neteisėtu.

11. 1989 m. pabaigoje LKP nusprendė atsiskirti nuo TSKP. Naujoji LKP iš karto paskelbė remianti Lietuvos nepriklausomybę ir daugiapartinę politinę sistemą. Tuo pačiu metu buvusios LKP narių mažuma sukūrė naują partiją LKP/TSKP. Vienas iš jos politinės programos tikslų buvo išlaikyti Lietuvą TSRS sudėtyje.

12. Pirmieji nepriklausomi parlamentiniai rinkimai Lietuvoje įvyko 1990 m. vasario 24 d. dar valdant sovietams. Į Aukščiausiąją Tarybą (Parlamentą) nebuvo išrinktas nei vienas LKP/TSKP narys.

13. 1990 m. kovo 11 d. naujai išrinkta Aukščiausioji Taryba priėmė Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktą, kuriuo Lietuvos Respublika buvo vėl paskelbta nepriklausoma ir suverenia valstybe, o Lietuvos įjungimas į TSRS buvo pripažintas negaliojančiu. Aukščiausioji Taryba taip pat atkūrė tam tikras 1938 m. Lietuvos Konstitucijos nuostatas ir priėmė Laikinąjį pagrindinį įstatymą, kuriame buvo numatyti Lietuvos valstybės konstituciniai principai (žr. §§ 63-71 toliau). Tą pačią dieną Aukščiausioji Taryba patvirtino Lietuvos Respublikos Vyriausybę ir paskelbė, kad galioja visi ankstesni įstatymai ir teisės aktai, neprieštaraujantys Laikinajam pagrindiniam įstatymui.

14. Tarybų Sąjunga daug kartų spaudė Lietuvą atsisakyti nepriklausomybės ir 1990 m. balandžio 14 d. pareikalavo panaikinti „Kovo įstatymus“. Nepaklusus šiam reikalavimui, iš karto buvo pradėta ekonominė blokada. Ieškodama kompromiso, 1990 m. balandžio 18 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos ir Tarybų Socialistinių Respublikų Sąjungos santykių plėtojimo“, kuriame buvo skelbiama, kad preliminarinių parlamentinių konsultacijų tarp šalių, jeigu jos prasidėtų, laikotarpiu iki 1990 m. gegužės 1 d. Lietuva nepriims naujų politinių teisės aktų. TSRS į tai nereagavo. Taigi, Vyriausybės atsakovė manymu, šis nutarimas neįsigaliojo.

15. 1990 m. gegužės 23 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba paskelbė, kad prasidėjus deryboms su Tarybų Sąjunga bus laikinai sustabdyti 1990 m. kovo 11 d. teisės aktų realizavimo veiksmai ir sprendimai. Tokiu būdu buvo siekiama išspręsti klausimus, kylančius dėl nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimo (žr. § 67 toliau). Tačiau vėlgi, pasak Vyriausybės, šis sustabdymas neįsigaliojo, kadangi Tarybų Sąjunga neatsiuntė formalaus atsakymo Lietuvos valdžios institucijoms.

16. 1990 m. birželio 27 d. Kremliuje, Maskvoje, įvyko dviejų valstybių vadovų susitikimas. Tuometinis Tarybų Sąjungos Prezidentas Michailas Gorbačiovas atsisakė atšaukti ekonominę blokadą, kadangi jis nesutiko, jog Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo akto „moratoriumas“ yra įmanomas. 1990 m. liepos 12 d. Lietuvos Aukščiausioji Taryba kreipėsi į TSRS Aukščiausiąją Tarybą, prašydama paskelbti neteisėta 1940 m. rugpjūčio 3 d. aneksiją ir išbraukti Lietuvos vardą iš Tarybų Sąjungos Konstitucijos.

17. 1990 m. birželio 29 d. Aukščiausioji Taryba priėmė pareiškimą, kuriuo paskelbė sustabdanti iš Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo akto kylančius teisinius veiksmus prasidėjus formalioms deryboms su Tarybų Sąjunga (žr. § 68 toliau). Tačiau šios derybos neįvyko, todėl 1990 m. gruodžio

28 d. Aukščiausioji Taryba sąlyginį moratoriumą paskelbė nebegaliojančiu (žr. § 70 toliau). Moratoriumas, kuris, pasak Vyriausybės, bet kuriuo atveju neįsigaliojo, neturėjo įtakos paties Akto teisėtumui.

18. 1990 m. lapkričio 10 d. buvo pakeistas Baudžiamojo kodekso 70 straipsnis, kuriuo, *inter alia*, buvo numatytas draudimas trikdyti Lietuvos Respublikos konstitucinę tvarką, skirtingai nuo ankstesnio antisovietinės veiklos draudimo (žr. § 78 toliau).

19. 1991 m. sausio 10 d. TSRS Prezidentas Gorbačiovas viešai pareikalavo, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba „nedelsiant atstatytų TSRS ir LTSR Konstitucijų juridinę galią Lietuvoje“.

20. 1991 m. sausio 11 d. LKP/TSKP nusiuntė Lietuvos Vyriausybei ultimatumą, reikalaujama laikytis TSRS Prezidento pareiškimo. Priešingu atveju LKP/TSKP skelbė įsteigianti „Lietuvos nacionalinio gelbėjimo komitetą“, „kuris pasirūpins LTSR ateities klausimais“. 1991 m. sausio 14 d. Aukščiausioji Taryba paskelbė minėto komiteto veiklą neteisėta, antikonstitucine, antivalstybine ir nusikalstama, tokios veiklos dalyviai buvo perspėti, kad jie atsakys pagal Lietuvos Respublikos įstatymus.

21. 1991 m. sausio 11-13 d. sovietinė kariuomenė vykdė karines operacijas prieš Lietuvos Vyriausybę. Sovietų karinės pajėgos jėga okupavo Krašto apsaugos ministerijos pastatą, Vilniaus televizijos bokštą, Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos pastatą ir Vilniaus geležinkelio stotį. Sovietų kariuomenė taip pat mėgino užimti Lietuvos Parlamento rūmus ir kitas valstybės valdymo įstaigas. Lietuvos Respublikos institucijų ginti susirinko didžiulės minios vietos gyventojų. Trylika Lietuvos civilių gyventojų žuvo ir virš tūkstančio buvo sužeisti konfliktų su sovietine kariuomene metu 1991 metų naktį iš sausio 12-osios į 13-ąją.

22. 1991 m. vasario 9 d. Lietuvoje nacionaliniu mastu buvo surengtas plebiscitas, kurio metu visuomenės buvo prašoma atsakyti, ar ji pritaria tokiam teiginiui: „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma ir demokratinė respublika“. Daugiau kaip trys ketvirtadaliai referendumo dalyvavusių asmenų į klausimą atsakė teigiamai. 1991 m. vasario 11 d. Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą, kuriame numatyta, kad teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ yra pamatinis konstitucinis valstybės principas.

23. 1991 m. rugpjūčio 19 d. Maskvoje bandytas įvykdyti perversmas - pučas. Pučistai, pasivadinę Valstybiniu ypatingosios padėties komitetu, paskelbė, kad Prezidentas Gorbačiovas nušalinamas nuo pareigų, paskyrė save vienintele valdžia ir įvedė ypatingąją padėtį tam tikruose TSRS regionuose. Po dviejų dienų pučistų perversmas žlugo.

24. Iš karto po Maskvos pučo žlugimo 1991 m. rugpjūčio ir rugsėjo mėnesiais naujoji Lietuvos Vyriausybė sulaukė diplomatinio pripažinimo, *inter alia* iš TSRS, Europos Bendrijų bei Jungtinių Amerikos Valstijų. TSRS buvo 60-oji, kuri pripažino Lietuvos Respubliką kaip tarptautinės teisės subjektą ir suverenią valstybę, kaip ji yra apibrėžta „1990 m. kovo 11 d. pagrindiniuose

aktuose“. TSRS panaikino 1940 m. įstatymą, kuriuo Lietuva buvo inkorporuota į TSRS sudėtį.

25. Kas dėl Lietuvos Komunistų Partijos veiklos, 1990 m. liepos 2 d. Teisingumo ministerija atmetė prašymą įregistruoti „LTSR piliečių komitetą“, kadangi jo tikslai laikyti nesuderinamais su Laikiniu pagrindiniu įstatymu. 1991 m. rugpjūčio 22 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą dėl LKP/TSKP veiklos Lietuvoje. Šiuo nutarimu buvo patvirtintas LKP/TSKP neteisėtumas ir imtasi priemonių užtikrinti, kad ši organizacija būtų likviduota ir sugrąžintas turtas, kurį minėta partija bei jos antrinės organizacijos buvo konfiskavusios su sovietinių karinių dalinių pagalba. Vyriausybės teigimu, iki tol, kol sovietinės karinės pajėgos pradėjo trauktis po pučo Maskvoje žlugimo, nebuvo galimybių imtis veiksmingų priemonių prieš šią organizaciją.

B. Parengtinis ir teisminis tyrimas

26. 1990 m. lapkričio mėn. buvo iškelta pirmoji baudžiamoji byla dėl sovietinių karinių pajėgų veiksmų prieš protesto mitingą. Buvo tiriami keli pažeidimai. Per 1991-uosius metus įvairiems LKP/TSKP nariams ar kolaborantams iš viso buvo iškeltos dar 8 baudžiamosios bylos dėl pasikėsinimų smurtu nuversti demokratiškai išrinktą Lietuvos valdžią ir valstybės suvereniteto pažeidimo. Iš pradžių baudžiamojon atsakomybėn buvo ketinta patraukti 49 asmenis, tačiau keli iš jų paspruko į Baltarusiją ir Rusiją, ir juos buvo atsakyta išduoti, nežiūrint Lietuvos pareigūnų pastangų vizitų į šias šalis metu. Tyrimui trukdė nepakankamas tarpvalstybinis bendradarbiavimas. Galiausiai, teisiami buvo tik 6 asmenys, tarp jų ir pareiškėjai, kurie buvo LKP/TSKP vadovai ir buvo įtariami diversine veikla. Devynios bylos vėliau buvo sujungtos į vieną baudžiamąją bylą. Ši byla Lietuvos visuomenei buvo žinoma kaip „sausio 13-osios byla“, susijusi su tragiškais įvykiais 1991 metais naktį iš sausio 12-osios į 13-ąją (žr. § 21 pirmiau).

27. Pirmasis pareiškėjas buvo kelis kartus apklaustas kaip liudytojas po Maskvos pučo žlugimo 1991 m. rugpjūčio mėn. 1994 m. birželio 28 d. jis buvo sulaikytas ir apklaustas kaip įtariamasis. 1994 m. liepos 1 d. jis buvo paleistas, paskyrus kardomąją priemonę rašytinį pasižadėjimą neišvykti. Jis buvo įkalintas, pirmos instancijos teismui priėmus apkaltinamąjį nuosprendį (žr. § 51 toliau).

28. 1994 m. lapkričio 15 d. buvo priimtas nutarimas pareikšti kaltinimus antrajam pareiškėjui pagal Baudžiamojo kodekso 67 ir 70 straipsnius. Jis nebuvo suimtas, tačiau jam buvo paskirta kardomoji priemonė rašytinis pasižadėjimas neišvykti iš šalies. Jis buvo įkalintas po to, kai pirmos instancijos teismas priėmė apkaltinamąjį nuosprendį (žr. §§ 52-53 toliau).

29. Trečiasis pareiškėjas buvo pripažintas įtariamu 1991 m. rugpjūčio 22 d. pradėtoje baudžiamojoje byloje. Šiam pareiškėjui pabėgus, 1991 m. rugpjūčio 27 d. buvo priimtas nutarimas skelbti kaltinamojo paiešką. Trečiasis pareiškėjas teigė, kad nenustatytą 1994 m. dieną Baltarusijoje jį pagrobė

Lietuvos valdžios institucijos ir neteisėtai atgabeno atgal į Lietuvą. 1994 m. sausio 15 d. jis buvo suimtas ir buvo įkalintas iki nuteisimo (žr. §§ 54-55 toliau).

30. Ikiteisminis tyrimas buvo baigtas 1994 m. gruodžio 5 d. Nuo 1994 m. gruodžio 11 d. iki 1996 m. balandžio 15 d. pirmajam ir antrajam pareiškėjui buvo leista susipažinti su bylos medžiaga. Trečiasis pareiškėjas galėjo susipažinti su bylos medžiaga nuo 1994 m. gruodžio 10 d. iki 1996 m. gegužės 31 d.

31. Parengiamojo tyrimo metu buvo apklausti 3 344 liudytojai ir 1 349 nukentėjusieji. Be to, buvo atlikta 1 190 įvairių ekspertizių. Atliktos 182 kratos ir 77 turto areštai. Pasak Vyriausybės, buvo bandymų sunaikinti tam tikrą, su byla susijusią, medžiagą ir kai kurios medžiagos dalys buvo rastos sudegintos. Reikėjo laiko medžiagos turiniui nustatyti. Didelė dalis medžiagos buvo rusų kalba, todėl ją reikėjo išversti. Be to, apklausiant kelis kaltinamuosius taip pat buvo reikalingas vertimas.

32. 1996 m. birželio 19 d. šešioms kaltinamiesiems, tarp jų ir pareiškėjams, buvo patvirtinta kaltinamoji išvada. Byla, kurią sudarė 332 įrodymų tomai, buvo perduota nagrinėti Vilniaus apygardos teismui.

33. Teisminis bylos nagrinėjimas prasidėjo 1996 m. lapkričio 12 d. Nuo minėtos dienos iki 1997 m. sausio 21 d. prokurorai skaitė kaltinamąją išvadą, kurią sudarė 15 tomų. Dėl pareiškėjų ligos buvo paskelbta kelių dienų pertrauka.

34. 1996 m. gruodžio 10 d., 1997 m. gegužės 12 d., birželio 23 d., spalio 22 d., gruodžio 4 d. ir 18 d. teisminis bylos nagrinėjimas buvo atidėtas dėl kai kurių teisiųjų sveikatos būklės.

35. Nuo 1997 m. gegužės 29 d. iki birželio 2 d. teisminis bylos nagrinėjimas buvo atidėtas dėl trečiojo pareiškėjo pablogėjusios sveikatos būklės.

36. 1997 m. birželio 23 d. teismas patenkino 9 nukentėjusiųjų prašymus atlikti teismo medicinos ekspertizes.

37. Nuo 1997 m. birželio 30 d. iki rugpjūčio 11 d. teismo atostogos.

38. 1997 m. spalio 22 d., lapkričio 17-18 d., gruodžio 5-15 d., gruodžio 18-23 d. ir nuo 1997 m. gruodžio 23 d. iki 1998 m. sausio 6 d. teisminis bylos nagrinėjimas negalėjo būti tęsiamas dėl vieno ar kelių teisiųjų ligos arba dėl tam tikrų liudytojų neatvykimo į teismo posėdį.

39. 1998 m. sausio 27 d., vasario 2-10 d., vasario 13-18 d., nuo vasario 19 d. iki kovo 16 d., nuo kovo 26 d. iki balandžio 20 d. ir gegužės 12-15 d. teisminis bylos nagrinėjimas buvo atidėtas dėl vieno ar kelių teisiųjų prastos sveikatos būklės.

40. Nuo 1998 m. birželio 1 d. iki 8 d. teisminis bylos nagrinėjimas buvo atidėtas, kadangi į teismo posėdį neatvyko vienas iš gynybos advokatų.

41. Nuo 1998 m. liepos 9 d. iki rugsėjo 3 d. bylos nagrinėjimas buvo atidėtas dėl teismo atostogų.

42. Nuo 1998 m. rugsėjo 15 d. iki spalio 19 d. bylos nagrinėjimas buvo atidėtas trečiojo pareiškėjo ir jo advokato prašymu suteikti laiko pasirengti gynybai.

43. Nuo 1998 m. spalio 19 d. iki 27 d. teismas dar kartą atidėjo bylos nagrinėjimą trečiojo pareiškėjo ir jo advokatų prašymu suteikti laiko pasirengti gynybai dėl pakeistų kaltinimų.

44. Nuo 1998 m. lapkričio 9 d. iki gegužės 7 d. šalys galėjo atsakyti į viena kitos klausimus.

45. 1998 m. vasario 2 d., kovo 26 d., lapkričio 3, gruodžio 14 d. ir 29 d., 1999 m. sausio 5 d. ir 25 d., kovo 15 d. ir balandžio 19-26 d. teisminis bylos nagrinėjimas buvo atidėtas dėl vieno ar kito teismo arba jų teisinių atstovų ligos.

46. Nuo 1999 m. gegužės 7 d. iki liepos 15 d. pareiškėjai pasakė savo baigiamąsias kalbas pirmosios instancijos teisme.

47. Teisminio bylos nagrinėjimo metu buvo apklausti 3 093 liudytojai ir 1 461 nukentėjusieji.

48. Remiantis Vyriausybės atsakovės apie bylą pateikta informacija, bylos, kuriose dalyvavo sovietų kariuomenės personalas, kuriose keli kaltinamieji pabėgo ir kuriuos išduoti TSRS atsisakė, buvo vis dar nebaigtos 2006 m. kovo 1 d. Be to, kompensacijos yra kreipęsi 77 asmenys, nukentėję dėl sovietinės kariuomenės intervencijos 1991 m. sausio mėn.

C. Pareiškėjų nuteisimas 1999 m. rugpjūčio 23 d.

49. 1999 m. rugpjūčio 23 d. Vilniaus apygardos teismas priėmė nuosprendį byloje, kurią sudarė 246 puslapiai. Teismo posėdyje dalyvavo pareiškėjai ir oficialūs jų gynėjai.

50. Savo nuosprendyje Vilniaus apygardos teismas paminėjo istorinį ir politinį bylos kontekstą (žr. §§ 7-25 pirmiau), pabrėždamas, kad TSKP ir LKP/TSKP buvo prieš Lietuvos visuomeninio gyvenimo demokratizaciją ir vien tik siekė išlaikyti sovietinio režimo *status quo*. Per nagrinėjamą laikotarpį nuo 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo akto iki žlugusio pučo Maskvoje 1991 m. rugpjūčio mėn. TSKP buvo galinga organizacija, kontroliuojanti sovietų saugumą, vidaus reikalus ir karines pajėgas, dislokuojamas Lietuvos ir kitose teritorijose. TSKP naudojo LKP/TSKP savo kontrolės ir karinėms pajėgoms remti Lietuvoje, siekiant nuversti teisėtą Lietuvos Vyriausybę. TSKP ir LKP/TSKP, žinodamos, kad jų idėjas remia tik mažuma Lietuvos gyventojų, mėgino jėga nuversti demokratinį režimą. Nustatyta, kad pareiškėjai, tuometiniai LKP/TSKP vadovai, asmeniškai priiminėjo sprendimus ar dalyvavo veiksmuose, patvirtinančiuose jų dalyvavimą bandant įvykdyti perversmus. Konkrečiai, pirmos instancijos teismas nustatė tokią pareiškėjų veiklą:

i) pirmasis pareiškėjas buvo LKP/TSKP Centro komiteto sekretorius; antrasis pareiškėjas buvo LKP/TSKP Centro komiteto narys ir radijo stoties

„Tarybų Lietuva“ direktorius; trečiasis pareiškėjas buvo LKP/TSKP Centro komiteto pirmasis sekretorius;

ii) 1990 m. balandžio 21 d. LKP/TSKP įsteigė „LTSR piliečių komitetą“¹, kurio tikslas buvo nuversti Lietuvos Vyriausybę, nepaklusti Aukščiausiosios Tarybos priimtiems teisės aktams ir atstatyti TSRS Konstitucijos bei kitų sovietinių įstatymų galiojimą. Pirmasis ir trečiasis pareiškėjai buvo minėto komiteto prezidiumo nariai;

iii) 1990 m. gegužės 12 d. trečiojo pareiškėjo iniciatyva buvo įsteigtas „LTSR VRM partinis komitetas“, kurio tikslas buvo suformuoti nepriklausomus policijos padalinius, pavaldžius LKP/TSKP;

iv) 1990 m. vasarą trečiojo pareiškėjo ir kitų LKP/TSKP narių iniciatyva buvo sukurta taip vadinama „Laisvųjų verslininkų asociacija“, kurios tikslas buvo koordinuoti, kaip alternatyva veikiančiai Lietuvos Vyriausybei, Lietuvoje įsikūrusių TSRS ūkio subjektų veiklą;

v) 1990 m. birželio mėn. pareiškėjai įsteigė radijo stotį „Tarybų Lietuva“ Vilniaus pedagoginio universiteto patalpose, kurias sovietinė kariuomenė buvo prievarta užėmusi;

vi) 1990 m. rugpjūčio 7 d. „LTSR piliečių komitetas“ įsteigė „darbininkų draugoves“, kurių viešai skelbiamas tikslas buvo „priešintis neteisėtiems priverstiniam veiksmams, jeigu bus likviduojama socialistinė santvarka ar Lietuva neteisėtai atsiskirs nuo TSRS“;

vii) 1990 m. gruodžio 16 d. LKP/TSKP organizavo „Lietuvos demokratinių jėgų kongresą“, kurio pirmininku buvo trečiasis pareiškėjas;

viii) 1991 m. sausio mėn. pradžioje trečiasis pareiškėjas įteikė savo vadovams Maskvoje „TSRS prezidentinio valdymo įvedimo Lietuvoje“ planą. Trečiasis pareiškėjas taip pat dalyvavo organizuojant įvairius mitingus ir streikus, kuriais buvo siekiama įvykdyti minėtą planą. Vadovaudamasis minėtu planu, 1991 m. sausio 10 d. Prezidentas Gorbačiovas viešai pareikalavo, kad Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba „nedelsiant atstatytų TSRS ir LTSR konstitucijų juridinę galią Lietuvoje“;

ix) 1991 m. sausio 11 d. LKP/TSKP išsiuntė Lietuvos Vyriausybei ultimatumą, kuriame nurodoma vykdyti TSRS Prezidento reikalavimą. Priešingu atveju LKP/TSKP paskelbė įsteigsianti „Lietuvos nacionalinio gelbėjimo komitetą“, „kuris imsis rūpintis LTSR ateitimi“;

x) be 1991 m. sausio 11 d. ultimatumo per laikotarpį nuo 1991 m. sausio 11 d. iki 19 d. LKP/TSKP paskelbė penkias viešas deklaracijas, ragindama smurtu nuversti nepriklausomos Lietuvos Vyriausybę ir kitas valdžios institucijas. Pirmasis ir trečiasis pareiškėjai buvo atsakingi už šių deklaracijų parengimą, o antrasis pareiškėjas buvo atsakingas už jų išplatšinimą žiniasklaidoje;

¹ 1990 m. liepos 2 d. Teisingumo ministerija atsisakė registruoti šią organizaciją, kadangi jos tikslai buvo laikomi prieštaraujančiais Laikinajam pagrindiniam įstatymui (žr. § 25 pirmiau).

xi) per sovietinės kariuomenės įsiveržimą į Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos rūmus ir kitus pastatus Vilniuje 1991 m. sausio 11 – 13 dienomis (žr. § 21 pirmiau), trečiasis pareiškėjas aktyviai kolaboravo su TSKP ir TSRS valdžia, kurstydamas karinės jėgos su draugovininkų pagalba panaudojimą prieš beginklius civilius gyventojus, susirinkusius prie šių pastatų ginti Lietuvos nepriklausomybės. Tokiu būdu trečiasis pareiškėjas bendrininkavo su sovietinės armijos kareiviais, kurie nužudė 13 Lietuvos civilių gyventojų, 16 žmonių sunkiai sužeidė ir sukėlė apysunkį ar lengvą kūno sužalojimą 724 asmenims. Visi nukentėjusieji ir sužalojimų, patirtų 1991 m. naktį iš sausio 12-osios į sausio 13-ąją, rūšys buvo smulkiai išvardinti teismo nuosprendyje. Pareiškėjai taip pat buvo nuteisti už neteisėtą Lietuvos valstybei priklausančių pastatų okupavimą;

xii) vienas iš kartu su pareiškėjais teistų asmenų, J.J., buvo laikomas „Lietuvos nacionalinio gelbėjimo komiteto“, kuris ypač aktyviai veikė mėginant įvykdyti perversmą 1991 m. sausio 11 – 13 dienomis, įkūrėju ir pačiu aktyviausiu dalyviu. Nustatyta, kad pirmasis ir antrasis pareiškėjai aktyviai dalyvavo šio komiteto veikloje, jo vardu skleisdami įvairius viešus pareiškimus per radijo stotį „Tarybų Lietuva“. Šiais pareiškimais buvo skatinama jėga nuversti teisėtą Lietuvos Vyriausybę;

xiii) 1991 m. sausio 14 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą dėl vadinamojo „Lietuvos nacionalinio gelbėjimo komiteto“, kuriuo paskelbė komiteto įsteigimą ir veiklą „antikonstitucinio, antivalstybinio pobūdžio ir todėl neteisėtais“;

xiv) po 1991 m. sausio mėn. įvykių pareiškėjai ir toliau, su sovietų armijos pagalba, neteisėtai laikė užėmę kelis pastatus, tarp jų ir Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos pastatą Vilniuje;

xv) 1991 m. kovo 17 d. LKP/TSKP nesėkmingai mėgino organizuoti referendumą dėl Lietuvos pasilikimo TSRS sudėtyje. Trečiasis pareiškėjas buvo ypač aktyviai dalyvavo šioje veikloje;

xvi) pareiškėjai tęsė antivalstybinę veiklą LKP/TSKP iki žlugusio pučo Maskvoje 1991 m. rugpjūčio mėn.;

xvii) LKP/TSKP buvo pripažinta antivalstybine organizacija tuo metu galiojusio Baudžiamojo kodekso 70 straipsnio požiūriu (žr. § 78 toliau). „LTSR piliečių komitetas“, „LTSR VRM partinis komitetas“, „Laisvųjų verslininkų asociacija“, radijo stotis „Tarybų Lietuva“, darbininkų draugovės, „Lietuvos demokratinių jėgų kongresas“ ir „Lietuvos nacionalinio gelbėjimo komitetas“, kuriuos visus įsteigė arba kontroliavo LKP/TSKP, taip pat buvo pripažinti antivalstybiniais;

xviii) dėl pirmojo pareiškėjo teismas konstatavo, kad, užimdamas LKP/TSKP Centro komiteto sekretoriaus pareigas, jis nuo 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo akto iki Maskvos pučo žlugimo 1991 m. rugpjūčio mėn. viešai ragino smurtu nuversti teisėtą Lietuvos Vyriausybę ir apriboti Lietuvos valstybės suverenitetą. Taip pat nustatyta, kad pirmasis pareiškėjas trukdė demokratiškai įkurti nepriklausomos Lietuvos

institucijų funkcionavimui ir dalyvavo pirmiau minėtų antivalstybinių organizacijų veikloje;

51. Pirmasis pareiškėjas buvo nuteistas už nusikalstamas veikas, numatytas tuo metu galiojusio Baudžiamojo kodekso 68 (vieši raginimai smurtu pažeisti Lietuvos Respublikos suverenitetą) ir 70 (antivalstybinių organizacijų kūrimas ir aktyvus dalyvavimas jų veikloje) straipsniuose. Jis buvo nuteistas šešerių metų laisvės atėmimo bausme.

52. Dėl antrojo pareiškėjo teismas konstatavo, kad, būdamas LKP/TSKP Centro komiteto nariu ir radijo stoties „Tarybų Lietuva“ direktoriumi, nuo 1990 m. kovo 11 d. iki 1991 m. rugpjūčio mėn. jis dalyvavo antivalstybinių organizacijų veikloje. Jis buvo atsakingas už įvairių laidų, *inter alia* raginančių smurtu nuversti teisėtą Lietuvos Vyriausybę ir apriboti Lietuvos valstybės suverenitetą, transliavimą.

53. Antrasis pareiškėjas buvo nuteistas už nusikaltimą, numatytą tuometinio Baudžiamojo kodekso 70 straipsnyje, ir nuteistas trejų metų laisvės atėmimo bausme. Jis buvo išteisintas dėl kenkimo (minėto kodekso 67 straipsnis).

54. Dėl trečiojo pareiškėjo pirmos instancijos teismas konstatavo, kad, užimdamas LKP/TSKP Centro komiteto pirmojo sekretoriaus pareigas, jis nuo 1990 m. kovo 11 d. iki 1991 m. rugpjūčio mėn. dalyvavo antivalstybinių organizacijų veikloje ir trukdė demokratiškai įkurtą nepriklausomos Lietuvos institucijų funkcionavimui. Be to, jis viešai ragino smurtu nuversti teisėtą Lietuvos Vyriausybę ir apriboti Lietuvos valstybės suverenitetą. Taip pat buvo nustatyta, kad jis ragino panaudoti sovietų karines pajėgas prieš beginklius civilius gyventojus 1991 m. sausio 12-osios ir 13-osios įvykių metu ir todėl yra atsakingas už minėtų įvykių aukų mirtis ir sužalojimus.

55. Trečiasis pareiškėjas buvo nuteistas už nusikalstamas veikas, numatytas Baudžiamojo kodekso 68 ir 70 straipsniuose. Jis taip pat buvo nuteistas už bendrininkavimą nužudant sunkinančiomis aplinkybėmis ir įvairių kūno sužalojimų padarymą 1991 m. sausio 12-osios ir 13-osios įvykių metu (tuo metu galiojusio Baudžiamojo kodekso 105, 111, 112 ir 116 straipsniai, taikyti kartu su 18 straipsniu). Jis buvo išteisintas dėl kenkimo ir nuteistas dvylikos metų laisvės atėmimo bausme.

56. Kartu su pareiškėjais buvo nuteisti ir kiti trys teisiamieji.

D. Bylos nagrinėjimas apeliacinės ir kasacinės instancijos teisme

57. 2001 m. vasario 20 d. Apeliacinis teismas pakeitė pareiškėjų apkaltinamąjį nuosprendį pagal tuometinio Baudžiamojo kodekso 70 straipsnį, tiek, kiek tai buvo susiję su pareiškėjų veikla LKP/TSKP ir jos antrinėse organizacijose nuo 1990 m. kovo 11 d. iki lapkričio 10 d. Apeliacinis teismas konstatavo, kad iki 1990 m. lapkričio 10 d. įstatyminių pataisų Baudžiamojo kodekso 70 straipsnis buvo susijęs su veikla antisovietinėse organizacijose ir todėl negali būti pagal analogiją taikomas antilietuviškų organizacijų atžvilgiu. Tačiau pakeitus įstatymą, 70 straipsnyje buvo aiškiai apibrėžta baudžiamoji

atsakomybė už veiklą, nukreiptą prieš Lietuvos valstybės suverenitetą (žr. § 78 toliau). Taigi, teismas konstatavo, kad vidaus baudžiamoji teisė iki 1990 m. lapkričio 10 d. nenumatė baudžiamosios atsakomybės už pareiškėjų narystę LKP/TSKP, ir todėl pareiškėjai gali būti nuteisti už veiklą minėtoje partijoje ir kitose antivalstybinėse organizacijose tik po šios datos.

58. Apeliacinis teismas taip pat panaikino trečiojo pareiškėjo apkaltinamojo nuosprendžio dalį, susijusią su jo bendrininkavimu padarant apysunkius ir lengvus kūno sužalojimus (tuometinio Baudžiamojo kodekso 112 ir 116 straipsniai, taikyti kartu su 18 straipsniu), atsižvelgęs į tai, kad buvo pasibaigęs patraukimo baudžiamojon atsakomybėn senaties terminas dėl šių nusikaltimų. Apkaltinamasis nuosprendis buvo paliktas galioti tiek, kiek tai susiję su pareiškėjo bendrininkavimu nužudant sunkinančiomis aplinkybėmis ir sunkių kūno sužalojimų padarymu (tuometinio Baudžiamojo kodekso 105 ir 111 straipsniai, taikyti kartu su 18 straipsniu).

59. Apkaltinamasis nuosprendis ir bausmės, skirtos pirmajam ir trečiajam pareiškėjui pagal Kodekso 68 straipsnio 3 dalį, buvo paliktos galioti. Antrajam pareiškėjui laisvės atėmimo bausmės terminas buvo sumažintas iki vienerių metų ir šešių mėnesių.

60. Apeliacinis teismas patvirtino didžiąją dalį pirmosios instancijos teismo išvadų ir konstatavo, kad pagal tarptautinę teisę naujoji Lietuvos Vyriausybė turėjo teisėtą valdžią Lietuvos teritorijoje nuo 1990 m. kovo 11 d. ir kad tą dieną buvo nutraukta 50 metų trukusi Tarybų Sąjungos okupacija ir aneksija. Tai, kad vėliau ši faktą pripažino užsienio valstybės, buvo tik esamos realybės pripažinimas, o tai, kad naujajai Vyriausybei reikėjo laiko pakeisti ankstesnes sovietines struktūras, nereiškia jokios tęstinės priklausomybės nuo TSRS. Tačiau pareiškėjai, būdami aktyvūs antivalstybiniai veikėjai ir komunistų partijos vadovai, neteisėtai siekė nuversti Lietuvos Vyriausybę ir atstatyti sovietų valdžią.

61. 2001 m. gruodžio 28 d. Aukščiausiasis teismas atmetė pareiškėjų kasacinius skundus. Ši nutartis buvo galutinė.

62. Pirmojo pareiškėjo mėginimai pasiekti lygtinio paleidimo buvo nesėkmingi. Atrodo, kad jis galiausiai buvo paleistas į laisvę 2004 m. rugpjūčio 23 d. Nenustatyta dieną, atlikęs paskirtą bausmę, antrasis pareiškėjas taip pat buvo paleistas į laisvę. Trečiasis pareiškėjas buvo paleistas į laisvę 2006 m. sausio 13 d.

II. BYLAI REIKŠMINGA VIDAUS TEISĖ IR PRAKTIKA

1. Konstitucinės nuostatos dėl Lietuvos Respublikos statuso

63. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktas skelbė:

„Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, reikšdama Tautos valią, nutaria ir išskilmingai skelbia, kad yra atstatomas 1940 metais svetimos jėgos panaikintas Lietuvos Valstybės suvereninių galių vykdymas, ir nuo šiol Lietuva vėl yra Nepriklausoma valstybė.

Lietuvos Tarybos 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės aktas ir 1920 m. gegužės 15 d. Steigiamojo Seimo rezoliucija dėl atstatytos Lietuvos demokratinės valstybės niekada nebuvo nustoję teisinės galios ir yra Lietuvos Valstybės konstitucinis pamatas.

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedaloma, joje neveikia jokios kitos valstybės konstitucija.

Lietuvos Valstybė pabrėžia savo ištikimybę visuotinai pripažintiems tarptautinės teisės principams, pripažįsta sienų neliečiamumą, kaip jis suformuluotas 1975 metų Europos saugumo ir bendradarbiavimo pasitarimo Helsinkyje Baigiamajame akte, garantuoja žmogaus, piliečio ir tautinių bendrijų teises.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba kaip suverenų galių reiškėja šiuo aktu pradeda realizuoti visą Valstybės suverenitetą.“

64. 1990 m. kovo 11 d. Aukščiausioji Taryba įstatymu dėl 1938 m. gegužės 12 d. Lietuvos Konstitucijos galiojimo atstatymo atkūrė esmines pirminės Lietuvos Konstitucijos nuostatas, panaikindama 1977 m. TSRS Konstitucijos ir 1978 m. LTSR Konstitucijos galiojimą.

65. Tą pačią dieną Aukščiausioji Taryba priėmė Laikinąjį pagrindinį įstatymą, nustatantį naujai atkurtos Lietuvos valstybės konstitucinius principus. O būtent, šiame įstatyme Lietuva minima kaip suvereni demokratinė respublika, kurioje valdžia priklauso tautai ir yra vykdoma Parlamento, Vyriausybės bei teismų. Be to, įstatyme buvo numatyta, kad visi ankstesni įstatymai ir teisės aktai lieka galioti tiek, kiek jie neprieštaruoja naujam Laikinajam pagrindiniam įstatymui. Šis įstatymas galiojo iki 1992 m. lapkričio 2 d.

66. 1990 m. kovo 11 d. ir 13 d. Aukščiausioji Taryba nutarė, kad visi TSRS ir LTSR valdžios organai ir valstybės institucijos Lietuvos teritorijoje pereina Lietuvos Respublikos jurisdikcijai. Šiomis nuostatomis bei 1990 m. kovo 22 d. Vyriausybės įstatymu Lietuvos Respublikos Vyriausybei buvo suteiktos visos galios kontroliuoti visas institucijas šalies teritorijoje.

67. 1990 m. gegužės 23 d. Aukščiausioji Taryba priėmė Nutarimą Nr. I-226, pristabdantį oficialių derybų su TSRS laikotarpiui iš Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11-osios aktų kylančius jų realizavimo veiksmus ir sprendimus. Nutarimas turėjo įsigalioti deryboms prasidėjus. Tačiau šis nutarimas buvo paskelbtas negaliojančiu 1990 m. birželio 29 priimtu Nutarimu Nr. I-340, įsigaliojusi nuo jo priėmimo.

68. Aukščiau minėtą nutarimą pakeitė 1990 m. birželio 29 d. pareiškimas, kuris numatė, kad siekiant derybų su TSRS nuo tokių derybų pradžios skelbiamas 100 dienų pratęstinas moratoriumas Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktui, tai yra sustabdomi iš jo kylantys teisiniai veiksmai:

„Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba,

Būdama ir likdama Tautos ir Valstybės suverenių galių reiškėja, atkurdama nepriklausomą Lietuvos valstybę ir visų tų galių vykdymo tikslu siekdama tarpvalstybinių Lietuvos Respublikos derybų su TSR Sąjunga,

Skelbia nuo tokių derybų pradžios 100 dienų moratoriumą 1990 m. kovo 11 d. Aktui dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės atstatymo, t.y., sustabdo iš to kylančius teisinius veiksmus.

Lietuvos Respublikos – TSR Sąjungos derybų pradžia, jų tikslai ir sąlygos fiksuojami šalių įgaliotųjų delegacijų specialiu protokolu.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba gali moratoriumą pratęsti arba atšaukti. Moratoriumas savaime netenka galios, nutrūkus deryboms.

Jeigu dėl kurių nors įvykių arba aplinkybių <...> Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba negali normaliai vykdyti valstybinės valdžios funkcijų, moratoriumas tuo pačiu momentu netenka galios“.

69. 1990 m. rugsėjo 25 d. Aukščiausioji Taryba priėmė Politinių partijų įstatymą, kuriame buvo patvirtinta, kad kitų valstybių politinės partijos ir partijos, kurių veikla prieštarauja Laikinajam pagrindiniam įstatymui, yra laikomos neteisėtomis. Įstatymo 4 straipsnyje buvo numatyta, kad tokios partijos nėra registruojamos, o registracija yra privaloma. Politinės partijos registruojamos tik tuo atveju, jeigu jų „veikla tarnau[ja] nepriklausomos demokratinės Lietuvos valstybės stiprinimui“.

70. 1990 m. gruodžio 28 d. Aukščiausioji Taryba paskelbė 1990 m. birželio 29 d. pareiškimą (moratoriumą) nebegaliojančiu ir jis daugiau nebebuvo minimas oficialiuose dokumentuose. Atsižvelgiant į tai, kad TSRS delegacija nesutiko pasirašyti tarpvalstybinių derybų pradžios protokolo, Aukščiausioji Taryba atsisakė tai procedūrai numatytų principų, tarp jų ir sąlyginio moratoriumo. Aukščiausioji Taryba numatė galimybę, kad derybos gali būti pradėtos ir be protokolo pasirašymo, bet tik tuo atveju jeigu nebus pažeistas Lietuvos valstybės suverenitetas.

71. Atsižvelgdama į daugumos Lietuvos gyventojų nuomonę, išreikštą šalies mastu vykusio plebiscito metu, 1991 m. vasario 11 d. Aukščiausioji Taryba priėmė įstatymą, skelbiantį, kad teiginys „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ yra pamatinis konstitucinis principas.

2. Įstatymų nuostatos dėl LKP/TSKP ir antrinių jos organizacijų

72. 1991 m. sausio 14 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą dėl vadinamojo „Lietuvos nacionalinio gelbėjimo komiteto“, kuriuo paskelbė komiteto įsteigimą ir veiklą „antikonstitucinio, antivalstybinio pobūdžio ir todėl neteisėtais“.

73. 1991 m. rugpjūčio 22 d. Aukščiausioji Taryba priėmė nutarimą, kuriuo LKP/TSKP veikla buvo uždrausta.

3. Materialioji baudžiamoji teisė

74. Pareiškėjai buvo nuteisti pagal 1961 m. birželio 26 d. LTSR Aukščiausiosios Tarybos priimtą Baudžiamąjį kodeksą, kuris su daugeliu pakeitimų galiojo Lietuvos teritorijoje iki 2003 m. gegužės 1 d., kai buvo priimtas naujasis Baudžiamasis kodeksas.

75. Remiantis Laikinoju pagrindiniu įstatymu, po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo 1961 m. Baudžiamojo kodekso (BK) nuostatos galiojo tiek, kiek jos neprieštaravo Laikinajam pagrindiniam įstatymui (žr. § 65 pirmiau).

76. BK 18 straipsnis įvirtino nuostatas dėl bendrininkavimo.

77. BK 68 straipsnis numatė baudžiamąją atsakomybę už antisovietinę agitaciją ir propagandą. Jame buvo numatyta bausmė, *inter alia*, už itin pavojingus nusikaltimus prieš Tarybų Sąjungos valstybę ir antisovietinės, šmeižikiškos literatūros propagavimą. 1990 m. spalio 4 d. įstatymo pakeitimu, įsigaliojusiu 1990 m. lapkričio 10 d., buvo pakeistas BK 68 straipsnio tekstas, numatant baudžiamąją atsakomybę už veiksmus, nukreiptus prieš Lietuvos Respublikos suverenitetą. Šio straipsnio 3 dalis numatė iki 10 metų laisvės atėmimo bausmę už minėtus veiksmus, padarytus vykdant kitų užsienio valstybių ar organizacijų užduotis.

78. BK 70 straipsniu buvo draudžiama kurti ir aktyviai dalyvauti antisovietinėse organizacijose, siekiant parengti ar įvykdyti itin pavojingus nusikaltimus prieš valstybę. Po BK pakeitimo 1990 m. lapkričio 10 d. 70 straipsnis buvo pakeistas, numatant draudimą dalyvauti veikloje, kuria siekiama sutrikdyti viešąją ar socialinę tvarką, nustatytą Laikinajame pagrindiniame įstatyme (Konstitucijoje), apriboti suverenias Lietuvos valstybės teises (galias) ar jėga atskirti jos teritorijos dalį.

79. Prieš Baudžiamojo kodekso pakeitimus Aukščiausioji Taryba 1990 m. gegužės 2 d. priėmė Asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymą. Tokiu būdu, asmenys, nuteisti pagal BK 68 ir 70 straipsnių ankstesnę antisovietinę redakciją buvo paskelbti nekaltais Lietuvos Respublikai ir jiems buvo atkurtos jų pilietinės teisės.

80. BK 105 straipsnis numatė baudžiamąją atsakomybę už tyčinį nužudymą sunkinančiomis aplinkybėmis.

81. BK 111 straipsnis numatė baudžiamąją atsakomybę už veiksmus, kuriais padaromas tyčinis sunkus kūno sužalojimas.

III. EUROPOS TARYBOS PARLAMENTINĖS ASAMBLĖJOS ATASKAITA

82. Parlamentinės Asamblėjos Teisinių reikalų ir žmogaus teisių komitetas, vykdydamas žmogaus teisių padėties Lietuvoje priežiūros procedūrą, atsiuntė į šią šalį delegaciją, kuri susitiko su trečiuoju pareiškėju Lukiškių tardymo

izoliatoriuje-kalėjime. Vėliau savo 2000 m. sausio 7 d. (AS/JUR(2000)02) ataskaitoje pranešėjas nurodė, kad:

„40. Pagrindinė išvada yra ta, kad teisingumo negalima naudoti kaip priemonės modeliuoti nesena istoriją, kur yra dar labai mažai tyrinėta. Kyla didelė keršto troškimo inspiravimo ir patenkinimo grėsmė tautinėje sąmonėje ir pasąmonėje, taip sukuriant naują neteisybę.

41. Pavyzdžiui, neįmanoma nustatyti provincinės komunistų partijos lyderio savarankiškumo, o taip pat ir atsakomybės laipsnio, kol neatliktas istorinis tyrimas, kuriuo būtų įvertintas tokio pareigūno komunistų partijos sistemoje, dominavusioje buvusioje Tarybų Sąjungoje, sprendimų priėmimo savarankiškumo ir realios galios.“

TEISĖ

I. DĖL KONVENCIJOS 6 STRAIPSNIO 1 DALIES PAŽEIDIMO

83. Pareiškėjai skundėsi, kad jiems iškeltų baudžiamųjų bylų nagrinėjimas buvo nepagrįstai ilgas, tuo pažeidžiant Konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, kurioje, kiek yra reikšminga, numatyta:

„Kai yra sprendžiamas <...> jam pareikšto kokio nors baudžiamojo kaltinimo klausimas, toks asmuo turi teisę, kad bylą per įmanomai trumpiausią laiką <...> išnagrinėtų <...> teismas. <...>“

A. Šalių teiginiai

1. Pareiškėjai

84. Pareiškėjai teigė, kad baudžiamasis byla buvo pradėta 1991 m., tačiau Vyriausybė nepateikė įtikinamo paaiškinimo, pateisinančio vilkinimą, trukusį 10 metų iki galutinio bylos išsprendimo.

2. Vyriausybė

85. Vyriausybė nurodė, kad vertintinas laikotarpis prasidėjo:

- pirmajam pareiškėjui 1994 m. birželio 28 d., kai jis buvo sulaikytas;
- antrajam pareiškėjui 1994 m. lapkričio 15 d., kai jam buvo pareikšti kaltinimai;
- trečiajam pareiškėjui 1994 m. sausio 15 d., kai jis buvo suimtas.

86. Tačiau Vyriausybės teigimu, Teismas negali atsižvelgti į laikotarpį iki Konvencijos įsigaliojimo Lietuvoje (t.y., 1995 m. birželio 20 d.). Vyriausybė pabrėžė šių baudžiamųjų bylų sudėtingumą kaip lemiamą aspektą, vertinant jų trukmės pagrįstumą. Bylą (kuri buvo pradėta kaip 9 atskiri parengtiniai tyrimai,

kurie vėliau buvo sujungti) prieš šešis kaltinamuosius sudarė 332 tomai parengtinio tyrimo medžiagos. Parengiamojo tyrimo metu buvo apklausti 3 344 liudytojai ir 1 349 nukentėjusieji, atlikta 1 190 ekspertizių ir 182 kratos. Teisminio bylos nagrinėjimo metu apklausti 3 093 liudytojai ir 1 461 nukentėjusieji. Be to, pareiškėjų susipažinimas su bylos medžiaga truko nuo 12 iki 18 mėnesių.

87. Vyriausybė nurodė, kad ikiteisminio tyrimo metu pareiškėjai gana plačiai naudojosi fizine laisve, ypač nuo 1991 m. iki 1994 m. Tyrimo ar teismo metu bylos nagrinėjimas niekada nebuvo atidėtas valstybės įstaigų prašymu. Teisminis nagrinėjimas buvo kelis kartus atidėtas pareiškėjų prašymu dėl jų sveikatos problemų. Byloje nebuvo reikšmingų vilkinimų, kuriuos būtų galima priskirti valstybės įstaigų, kurios veikė uoliai viso proceso metu, kaltei. Todėl baudžiamosios bylos nagrinėjimas nebuvo pernelyg ilgas.

88. Pirmasis pareiškėjas nurodė, kad jis į procesą buvo įtrauktas nuo 1991 m. rugpjūčio mėn., nors tyrimai iš esmės buvo susiję su TSRS aukščiausio rango kariuomenės vadų veiksmis. Iš 332 tomų tyrimo medžiagos su juo buvo susiję tik 0,01 proc. Panašią dalį sudarė ir kitų pareiškėjų bylos. Pareiškėjai teigė, kad du iš jų buvo gerbiami profesoriai, kurių sveikatos būklė buvo prasta, neturėję jokios valdžios sovietinių karinių pajėgų atžvilgiu. Jie tvirtino, kad jų gynybos teisės buvo apribotos, kadangi jie turėjo susipažinti su bylos medžiaga per minimalų laikotarpį.

89. Antrasis pareiškėjas teigė, kad jį procesas palietė nuo pat jo pradžios 1991 m. sausio 13 d. Jis buvo vieną kartą apklaustas parengiamojo tyrimo metu ir vieną kartą teisme. Jo akistata su jokiais kitais liudytojais nebuvo surengta. Jis buvo kaltinamas tik 5 iš 61 tirtu epizodu, bet likusį laiką praleido kalėjime, turėdamas klausytis kitiems keliamų kaltinimų. Todėl jo byla turėjo būti atskirta nuo kitų kaltinamųjų ir skubiai išnagrinėta per kelis mėnesius. Jis tvirtino, kad bylai turėjo būti paskirta daugiau tyrėjų, siekiant paspartinti jos nagrinėjimą, ypač rimtesnių pažeidimų, kuriais buvo kaltinamas trečiasis pareiškėjas, atžvilgiu.

90. Trečiasis pareiškėjas taip pat pabrėžė, kad apie 10 metų trukęs tyrimas daugiausiai buvo susijęs su sovietinių karinių pajėgų veiksmis, o pareiškėjas, būdamas politiniu ideologu, neturėjo joms jokios teisinės valdžios. Kadangi prokuratūra konfiskavo daugybę neaktualios dokumentacijos, susijusios su, *inter alia*, komunistų partija, bylos nagrinėjimas buvo nepagrįstai ilgas ir proceso dalyviai buvo skubinami kuo greičiau susipažinti su bylos medžiaga. Tyrimas buvo aplaidus daugeliu atžvilgių, net ir pagrindinių teisės dokumentų atžvilgiu. Buvo pareikšti labai platūs kaltinimai, kurių nebuvo galima įrodyti, ir tai prilygo vilkinimui, neveiksmingumui ir neteislingumui pareiškėjų atžvilgiu.

B. Teismo vertinimas

91. Teismas atkreipia dėmesį, kad vertinant proceso trukmės pagrįstumą šioje byloje turi būti atsižvelgiama tik į Teismo kompetenciją laiko požiūriu

patenkantį laikotarpį, kuris prasidėjo 1995 m. birželio 20 d., kai Lietuva ratifikavo Konvenciją. Šis laikotarpis baigėsi Aukščiausiojo teismo nutarties priėmimo dieną 2001 m. gruodžio 28 d. (žr. § 61 pirmiau), t.y., po šešerių su puse metų bylos nagrinėjimo trijų instancijų teismuose, apklausus liudytojus bei nukentėjusiuosius tūkstančius žmonių (§ 47 pirmiau). Iš pradžių byloje buvo numatyti 49 kaltinamieji. Kadangi Teismas taip pat gali atsižvelgti į bylos nagrinėjimo būklę ratifikavimo dieną, Teismas pastebi, kad ikiteisminio tyrimo metu taip pat buvo apklausti tūkstančiai žmonių ir atlikta 1 190 įvairių ekspertizių, kurioms reikėjo daug laiko ir išteklių nuo 1991 m. Tyrimą sudarė 332 tomai (žr. § 32 pirmiau). Pareiškėjai iš tiesų buvo įtariami nuo 1991 m., kai prokuratūra pradėjo tyrimus. Be to, trečiasis pareiškėjas nuo 1994 m. sausio 15 d. buvo suimtas.

92. Teismas primena, kad proceso trukmės pagrindumas turi būti vertinamas atsižvelgiant į bylos aplinkybes ir į Teismo praktikoje suformuotus kriterijus, konkrečiai, į bylos sudėtingumą ir pareiškėjo bei atitinkamų institucijų elgesį (žr., pavyzdžiui, *Zana v. Turkey*, 1997-11-25, *Reports of Judgments and Decisions* 1997-VII, § 75; *Pélissier and Sassi v. France*, [GC], no. 25444/94, § 67, ECHR 1999-II). Teismas mano, kad ši byla neabejotinai buvo labai sudėtinga ir nėra įrodymų, kad nacionalinės institucijos veikė nepakankamai kruopščiai. Be to, nepaisant kelių atidėjimų pareiškėjų, kitų teisiųjų ar jų atstovų prašymu, Teismas mano, kad laikotarpis, kurio prirėkė bylai išspręsti tokiomis aplinkybėmis, vertinant procesą kaip visumą, nebuvo nepagrįstas.

93. Todėl Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis nebuvo pažeista.

II. DĖL KONVENCIJOS 7 STRAIPSNIO PAŽEIDIMO

94. Pareiškėjai teigė, kad buvo pažeistas Konvencijos 7 straipsnis, kuriame numatyta:

„1. Niekas negali būti nuteistas už veiksmus ar neveikimą, kurie pagal jų padarymo metu galiojusius valstybės įstatymus arba tarptautinę teisę nebuvo laikomi nusikaltimais. Taip pat negali būti skiriama sunkesnė bausmė negu ta, kuri buvo taikoma nusikaltimo padarymo metu.

2. Šis straipsnis nekliaudo teisti ir nubausti kiekvieną asmenį už kokius nors veiksmus ar neveikimą, kurie jų padarymo metu pagal civilizuotų tautų visuotinai pripažintus bendruosius teisės principus buvo laikomi nusikaltimais.“

A. Šalių teiginiai

1. Pareiškėjai

95. Pareiškėjai tvirtino, kad jie buvo nuteisti už Lietuvos valstybei priešišką veiklą, vykdytą 1990 m. ir 1991 m., nors tuo metu Lietuva nebuvo nepriklausoma valstybė. Iš tiesų padėtis šalyje 1990-aisiais ir 1991-aisiais buvo nestabili, atsižvelgiant, *inter alia*, į moratoriumą, sovietinių karinių dalinių

intervenciją ir nesėkmingas derybas su TSRS. Todėl buvo sunku nuspėti, kuri sistema išliks. Dėl narystės TSRS vienintelis tikras subjektas buvo ankstesnis režimas ir jo įstatymai. Tai patvirtina faktas, kad piliečiai, norintys gauti pasą ar vizą išvykti iš šalies minėto laikotarpio metu, turėjo šias procedūras tvarkyti per Maskvą.

96. Todėl, pareiškėjų nuomone, jie buvo nuteisti už veiksmus, kurių nusikalstamumas tuo metu negalėjo būti numatomas pagal vidaus ar tarptautinę teisę. Iki pučo Maskvoje žlugimo 1991 m. rugpjūčio mėn. Lietuvos nepriklausomybės nebuvo pripažinusi nei Tarybų Sąjunga, nei dauguma užsienio šalių; Lietuva neturėjo savo teritorijos ar valiutos ir visi Lietuvos gyventojai buvo Tarybų Sąjungos piliečiai. Pareiškėjų nuomone, jų, kaip LKP/TSKP narių, veikla buvo visiškai teisėta. Tačiau prokuratūra ir nacionaliniai teismai aiškiai ketino pasmerkti kiekvieną Lietuvos komunistų partijos lyderį, iškreiptai apibūdindami šią partiją kaip antivalstybinę, nusikalstamą ar užsienio valstybės partiją.

97. Lietuva tapo nepriklausoma tik po pučo žlugimo 1991 m. rugpjūčio mėn., ypač po to, kai 1991 m. rugsėjo 6 d. Lietuvos nepriklausomybę pripažino Tarybų Sąjunga. Iki tol bet kokie Lietuvos „įstatymai“, priimti remiantis vienašališku 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktu, negalėjo būti laikomi pakankamu teisiniu pagrindu Konvencijos 7 straipsnio požiūriu, užtraukiančiu pareiškėjams baudžiamąją atsakomybę ar pateisinančių jų nuteisimą. Tą patvirtina minėtas „moratoriumas“, priimtas Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos dėl minėto akto 1990 m. liepos mėn. (žr. § 68 pirmiau). Moratoriumas parodė Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo akto trapumą ir deklaruojamos nepriklausomybės nestabilumą. Priėmus moratoriumą, teisinė situacija grįžo į ankstesnę sovietinį režimą. Antrasis pareiškėjas teigė, kad apie derybų su TSRS žlugimą nebuvo paskelbta viešai. Todėl moratoriumas galiojo iki TSRS subyrėjimo atsistatydinus Prezidentui Gorbačiovui.

98. Be to, net jeigu Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktą ir būtų buvę galima pavadinti teisėtu, jame buvo pripažįstamos politinės partijų laisvės ir todėl pareiškėjai neturėjo būti baudžiami už tai, kad tęsė buvusios komunistų partijos veiklą. Ši partija nebuvo uždrausta ir net nebuvo gavusi įspėjimų. Todėl pareiškėjai negalėjo numatyti, kad jų veikla galiausiai bus kvalifikuojama kaip nusikalstama.

99. Nors apeliacinis teismas pripažino laikotarpio nuo 1990 m. kovo 11 d. iki 1991 m. lapkričio 10 d. teisinio tikrumo trūkumą Baudžiamojo kodekso 68 ir 70 straipsnių taikymui, pareiškėjai skundėsi, kad į tai nebuvo atsižvelgta skiriant jiems bausmes. Be to, pirmasis pareiškėjas tvirtino, kad po apeliacinio teismo pakeitimų 1991 m. sausio mėn. tapo esminiu laikotarpiu byloje, o tuo metu jo iš viso nebuvo šalyje. Pareiškėjų nuomone, toks teisingumo principų ignoravimas viso bylos nagrinėjimo metu prilygsta Konvencijos 7 straipsnio pažeidimui.

100. Antrasis pareiškėjas klausė, kaip jis galėjęs numanyti, kad užsitrauks baudžiamąją atsakomybę vien už tai, kad vykdė savo pareigas pagal darbo sutartį su radijo stotimi, arba tik už tai, kad buvo Lietuvos komunistų partijos narys.

101. Trečiojo pareiškėjo nuomone, Lietuva nebuvo nepriklausoma valstybė bylai reikšmingu metu ir todėl ginti strateginius pastatus buvo sovietinių karinių pajėgų pareiga. 1990-aisiais ir 1991-aisiais TSRS išgyveno irimo laikotarpį. Tarp besikuriančios Lietuvos Vyriausybės ir TSRS vyko „įstatymų karas“, ir pirmoji ilgą laiką neturėjo veiksmingos valdžios Lietuvoje.

2. Vyriausybė

102. Vyriausybė tvirtino, kad Lietuvos valstybė, taip pat kaip ir kitos Baltijos valstybės, buvo tarptautinės teisės subjektu sovietinės aneksijos metu nuo 1940 m. iki 1990 m. 1990 m. kovo 11 d. Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktas (§§ 13 ir 63 pirmiau) nesukūrė naujos valstybės, o tik grąžino suverenių galių, kurios buvo neteisėtai apribotos sovietų okupacinės valdžios nuo 1940 m. iki 1990 m., vykdymą Lietuvos Vyriausybei (žr., *inter alia*, 1989 m. rugpjūčio 22 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos komisijos 1939 metų Vokietijos - TSRS sutartims ir jų padariniams ištirti išvadą; 1990 m. vasario 7 d. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimą dėl Vokietijos - TSRS sutarčių ir jų pasekmių Lietuvai likvidavimo; arba įvairias Europos Tarybos Parlamentinės Asamblėjos rezoliucijas nuo 1960 m., tokias kaip Rezoliucija Nr. 872(1987) dėl Baltijos šalių žmonių). Tarptautinėje viešojoje teisėje aiškiai nurodyta, kad aneksija ir okupacija nesukuria jokių teisinių pasekmių. Be to, tarptautinis pripažinimas turėjo atgalinį poveikį, ką rodo TSRS sutikimas, jog Lietuva tapo nepriklausoma 1990 m. kovo 11 d. (žr. § 24 *in fine*).

103. Tarybų Sąjunga neturėjo suverenių teisių į Lietuvą dėl principo *ex injuria jus non oritur*, t.y., iš neteisės teisė neatsiranda. Taigi, pagal tarptautinę teisę Lietuva niekada nebuvo teisėta TSRS dalis ir nepriklausomybės atkūrimo metu Lietuvai negalėjo būti taikomi jokie sovietiniai įstatymai (žr. Tarptautinės teisės komisijos Valstybių atsakomybės už tarptautinės teisės pažeidimus straipsnių projektą ir *Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia* [GC], no. 48787/99, §§ 320-321, ECHR 2004-VII). Vyriausybė nurodė paralelę su įvykiais Latvijoje bylai reikšmingu metu, išdėstyti Teismo sprendimuose *Slivenko prieš Latviją* (no. 48321/99, §§ 104-109, 111, 2003-10-09) ir *Ždanoka prieš Latviją* byloje ([GC], no. 58278/00, § 97, ECHR 2006, ir atitinkamos kryžminės nuorodos).

104. 1990 m. vasario 24 d. rinkimai neginčijamai buvo laisvi ir demokratiški, todėl suteikė visišką teisėtumą Aukščiausiajai Tarybai ir kitoms Lietuvos Respublikos institucijoms, įkurtoms po minėtų rinkimų, bei atitinkamiems jų sprendimams. Todėl Aukščiausiosios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. priimtos trys įstatyminės priemonės sudarė tvirtą pagrindą tolimesniems naujai atkurtos suverenios valstybės valdžios veiksmams. Lietuva atgavo

visišką vykdomąją ir teisminę įstatymų leidybos kontrolę, ir buvusios sovietinės institucijos tapo pavaldžios Lietuvos jurisdikcijai. Neapibrėžto pereinamojo laikotarpio nebuvo, kaip Teismas jau yra pripažinęs savo praktikoje (*Sidabras and Džiautas v. Lithuania*, nos. 55480/00 ir 59330/00, §§ 40, 54, 60, ECHR 2004-VIII; cf. minėtą *Ilaşcu* bylą, §§ 31, 325). Aukščiausioji Taryba ir toliau veiksmingai kūrė ir leido įstatymus daugelyje sričių.

105. Vyriausybė nesutiko su pareiškėjų teiginiu, kad Lietuva tapo nepriklausoma tik po to, kai šį faktą 1991 m. rugsėjo mėn. pripažino TSRS, kuri tuo metu buvo 60-ąja tai padariusia valstybe. Vyriausybė rėmėsi minėtais tarptautinės teisės argumentais (žr. § 102) ir pakartojo, kad kitos valstybės pripažinimas yra tik deklaratyvus politinio ir diskrecinio pobūdžio klausimas, neturintis jokios lemiamos įtakos nepriklausomybei, kuri faktiškai buvo atkurta 1990 m. kovo 11 d. Vyriausybė priminė, kad pripažinimo poveikis paprastai būna retroaktyvus jau egzistuojančios situacijos atžvilgiu.

106. Be to, pasų klausimas nebuvo toks vienareikšmiškas, kaip teigia pareiškėjai (žr. § 95 pirmiau). Lietuvos pilietybę reglamentavo specialus įstatymas, priimtas ankstesnio Parlamento 1989 m. lapkričio 3 d., kuriame jau buvo numatytas nepriklausomybės atkūrimas, kadangi šis įstatymas skelbė, kad Lietuvos piliečiai gali ir toliau naudoti turimus TSRS pasus laikinai, kol bus baigtas nepriklausomybės atkūrimas, tačiau jokios įstatymo nuostatos nenustatė Lietuvos piliečiams kokių nors įsipareigojimų TSRS atžvilgiu. Be to, įstatymui įgyvendinti buvo nustatytas dviejų metų terminas.

107. Aukščiausios Tarybos 1990 m. kovo 11 d. priimti konstituciniai teisės aktai, ypač Laikinis pagrindinis įstatymas, aiškiai nustatė, kad Baudžiamasis kodeksas taikomas veikoms prieš atkurtas Lietuvos valdžios institucijas. Be to, atliktus Baudžiamojo kodekso 68 ir 70 straipsnių pataisas, nuo 1990 m. lapkričio 10 d. veikla, kuria siekiama pakenkti Lietuvos valstybei, buvo aiškiai oficialiai uždrausta. Veikla LKP/TSKP bei jos antrinėse organizacijose tik po minėtos datos užtraukė pareiškėjams baudžiamąją atsakomybę ir būtent už šią veiklą pagal minėtas nuostatas jie buvo nuteisti pagal galutinį Apeliacinio teismo priimtą nuosprendį. Pareiškėjai negalėjo remtis pradiniais antisovietiniais Kodekso 68 ir 70 straipsnių tekstais, kadangi jie aiškiai neatitiko 1990 m. kovo 11 d. teisės aktų. Be to, ankstesnės redakcijos buvo nebenaudojamos, ką rodo visų pagal jas nuteistų asmenų reabilitavimas Aukščiausiajai Tarybai 1990 m. gegužės 2 d. priėmus Asmenų, represuotų už pasipriešinimą okupaciniams režimams, teisių atkūrimo įstatymą (žr. § 79 pirmiau).

108. Bylai reikšmingu laikotarpiu pareiškėjų veikla buvo viešai ir sistemingai skelbiama kaip nusikalstama (žr., pavyzdžiui, §§ 20 ir 25 pirmiau). Todėl pareiškėjai gerai žinojo ir galėjo numanyti, kad jų veiksmai, nukreipti prieš Lietuvos Respublikos suverenitetą ir demokratiškai išrinktas jos institucijas, gali būti baudžiami pagal šios valstybės materialiąją baudžiamąją teisę. Kaip matyti iš apkaltinamojo nuosprendžio pareiškėjams, organizuodami politinius mitingus ir streikus bei naudodami kitas Lietuvos valdžios

destabilizavimo ir nuvertimo priemonės, pareiškėjai vaidino svarbų vaidmenį skatinant sovietų agresiją ir jėgos panaudojimą prieš Lietuvos žmones bei jos Vyriausybę.

109. Pareiškėjai buvo profesionalūs politikai, kuriems turėjo būti žinomos istorinės ir politinės realijos bei, bent jau atitinkamų teisinių konsultacijų pagalba, tai, kad teisiniu požiūriu jie dalyvauja nusikaltime (cf. pagal analogiją *Chauvy and Others v. France*, no. 64915/01, §§ 44-45, 48, 2004-06-29). Nežiūrint į tai, kaip nustatė vidaus teismai, pareiškėjai ir toliau tęsė savo neteisėtą veiklą (žr. §§ 50-61 pirmiau), sąmoningai siekdami sutrikdyti viešąją tvarką ir Lietuvos Respublikos suverenią nepriklausomybę, įskaitant užsienio valstybės jėgų remiamo smurto dideliu mastu kurstymą ir panaudojimą.

110. Vyriausybė tvirtino, kad pareiškėjai negalėjo remtis moratoriumu, paskelbtu Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo aktui, kadangi jis niekada nebuvo įsigaliojęs dėl to, kad TSRS neįvykdė privalomos išankstinės sąlygos pradėti dvišales derybas (žr. §§ 14-17 ir 67-68 pirmiau). Pareiškėjai apie tai žinojo, kadangi jie ir Tarybų Sąjunga ir toliau reikalavo, kad Lietuva denonsuotų minėtą aktą (žr. §§ 14, 19 ir 20 pirmiau). Bet kuriuo atveju, pats aktas nepateko į minėto moratoriumo, kuris taip ir liko neįsigaliojęs, taikymo sritį. Be to, Aukščiausioji Taryba nesustabdė savo teisės aktų leidybos ar kitos veiklos, skirtų nepriklausomybės atkūrimui įtvirtinti. Todėl sąlyginis moratoriumas neturėjo jokios įtakos galimybei numatyti pareiškėjų elgesio nusikalstamą pobūdį. Vietoj to pareiškėjai siekė užkirsti kelią deryboms su TSRS, skirdami prioritetą jėgos panaudojimui. Tai, kad TSRS ir pareiškėjai pripažino esamą padėtį rodo daugkartiniai reikalavimai per laikotarpį nuo 1990 m. birželio 29 iki gruodžio 28 d. ir 1991 m. sausio – rugpjūčio mėnesiais, kad Lietuva panaikintų 1990 m. kovo 11 d. teisės aktų galiojimą ir grąžintų Tarybų Sąjungos konstitucijos teisinę galią.

111. Pareiškėjai aktyviai dalyvavo vadovaujant buvusiai Tarybų Sąjungos komunistų partijai (LKP/TSKP) ir jos antrinėms organizacijoms (LTSR piliečių komitetui, Nacionalinio gelbėjimo komitetui, Laisvųjų verslininkų asociacijai ir t.t.), kurios bandė atitaisyti visišką partijos pralaimėjimą 1990 m. vasario 24 d. demokratinuose parlamento rinkimuose, prašydamos Tarybų Sąjungos pagalbos pakenkti naujai atkurta Lietuvos valstybei ir susigrąžinti valdžią (plg. žr. minėtą *Ždanoka* bylą, § 130). Pareiškėjų veikla pažeidė demokratijos principo esmę, o taip pat ir Lietuvos Respublikos konstitucines bei kitas teises nuostatas, ir truko iki pat pučo Maskvoje žlugimo 1991 m. rugpjūčio 19 d. (žr. §§ 23-24 pirmiau). Jų narystė politinėse organizacijose nebuvo teisiškai įregistruotas pagal Lietuvos įstatymus, priimtus po 1990 m. kovo 11 d., o tokios registracijos prašymai buvo atmesti dėl tokių organizacijų siekių neatitikimo Laikinajam pagrindiniam įstatymui ir kitoms atitinkamoms teisinėms nuostatomis (žr. §§ 25, 50 (ii) išnašą ir 65 pirmiau). Todėl pareiškėjai turėjo suvokti, kad nuo 1990 m. kovo 11 d. sovietinis režimas Lietuvoje nebeturėjo galios, ir būtent todėl jie siekė Maskvos pagalbos atkurti šį režimą.

112. Vyriausybė pabrėžė, kad, atsižvelgus į Baudžiamojo kodekso pataisus (žr. §§ 74-78 pirmiau), pareiškėjai buvo nuteisti Apeliacinio teismo nuosprendžiu, patvirtintu kasacine tvarka, tik už sunkius nusikaltimus, padarytus po 1990 m. lapkričio 10 dienos. Iki to laiko pareiškėjų veikla buvo neteisėta, bet neužtraukė baudžiamosios atsakomybės. Nuo minėtos dienos Aukščiausioji Taryba ir kitos Lietuvos valdžios institucijos nuolat primindavo visuomenei apie neteisėtus sovietinės kariuomenės ir LKP/TSKP bei jos antrinių organizacijų veiksmus. Pareiškėjų neteisėti veiksmai LKP/TSKP sudėtyje pasiekė viršūnę 1991 m., kai jie pabandė jėga perimti valdžią su sovietinių karinių pajėgų pagalba. Tačiau *coup d'état* (valstybinio perversmo) pasikėsinimas žlugo dėl beginklių civilių Lietuvos žmonių pasipriešinimo. Nežiūrint į tai, pareiškėjai ir toliau veikė tais pačiais metodais. Galima teigti, kad LKP/TSKP ir pareiškėjai veikė kaip užsienio valstybės (buvusios TSRS) agentai.

Taigi, atsižvelgiant į visa tai bei vadovaujantis sveiku protu, pareiškėjai turėjo numatyti tokios neteisėtos veiklos pasekmes pagal baudžiamąją teisę ir negali teigti veikę pagal galiojusius sovietinius įstatymus.

113. Galiausiai, Vyriausybė tvirtino, kad trečiasis pareiškėjas buvo nuteistas už bendrininkavimą nužudant sunkinančiomis aplinkybėmis ir kūno sužalojimų padarymą, o tokie veiksmai buvo visais laikais aiškiai draudžiami pagal vidaus baudžiamąją teisę ir civilizuotų tautų visuotinai pripažintas bendrąsias teisės normas.

114. Taigi, Vyriausybės nuomone, Konvencijos 7 straipsnis nebuvo pažeistas.

B. Teismo vertinimas

1. Bendrieji principai

115. Teismas primena bendruosius principus, nustatytus Teismo praktikoje dėl Konvencijos 7 straipsnio taikymo ir išdėstytus tokiose bylose, kaip *Streletz, Kessler ir Krenz prieš Vokietiją* ([GC], nos. 34044/96, Nr. 35532/97 and 44801/98, §§ 49-50, ECHR 2001-II), kuriose remiamasi, *inter alia*, 1995 m. lapkričio 22 d. sprendimu byloje *S.W. prieš Jungtinę Karalystę* (Series A, no. 335-B, p. 41-42, §§ 34-36):

„Garantija, įtvirtinta 7 straipsnyje, kuris yra esminis teisinės valstybės elementas, užima svarbią vietą Konvencijos apsaugos sistemoje, ką pabrėžia tas faktas, kad, remiantis Konvencijos 15 straipsniu, karo ar kitos nepaprastosios padėties atveju neleidžiama nukrypti nuo Konvencijos 7 straipsnio nuostatų. Kaip seka iš straipsnio objekto ir tikslo, jis aiškinamas ir taikomas tokiu būdu, kad suteiktų veiksmingą apsaugą nuo savavališko baudžiamojo persekiojimo, nuteisimo ir bausmės.

Taigi, kaip Teismas konstatavo 1993 m. gegužės 25 d. sprendime byloje *Kokkinakis prieš Graikiją* (Series A, no. 260-A, p. 22, § 52) 7 straipsnis neapsiriboja draudimu retrospektyviai taikyti baudžiamąjį įstatymą kaltinamojo nenaudai: bendresne prasme jis

taip pat apima principą, kad tik įstatymas gali apibrėžti nusikaltimą ir nustatyti bausmę (*nullum crimen, nulla poena sine lege*), ir principą, kad baudžiamąjį įstatymą negalima aiškinti per daug plačiai kaltinamojo nenaudai, pavyzdžiui, pagal analogiją. Iš šių principų seka, kad pažeidimas turi būti tiksliai apibrėžtas įstatyme. Minėtame sprendime Teismas taip pat nurodė, kad ši sąlyga įvykdoma, jei asmuo iš atitinkamos nuostatos teksto ir, jeigu reikia, teismų išaiškinimo, gali žinoti, už kokius veiksmus ar neveikimą kyla baudžiamoji atsakomybė. Šiuo atžvilgiu Teismas patikslino, kad kalbant apie „įstatymą“, 7 straipsnio požiūriu turima omeny tokia pati sąvoka, į kokią Konvencija nukreipia ir kituose straipsniuose vartojant šį terminą, t.y. sąvoka, apimanti tiek rašytinę, tiek ir nerašytinę teisę, kuriai keliami kokybiniai reikalavimai, o būtent prieinamumo ir numatomumo (žr. <...> *Tolstoy Miloslavsky v. the United Kingdom*, 1995-0713, Series A, no. 316-B, p. 71-72, § 37).

Tačiau kaip aiškiai teisinė nuostata bebūtų suformuluota bet kokioje teisės sistemoje, taip pat ir baudžiamąjį teisėje, teisminės interpretacijos elementas yra neišvengiamas. Abejonių keliančių aspektų išaiškinimo ir pritaikymo prie besikeičiančių aplinkybių poreikis išliks visada. Iš tiesų, <...> Konvencijos dalyvėse valstybėse progresyvus baudžiamosios teisės formavimas per teismų teisėkūrą yra giliai įtvirtinta ir būtina teisinės tradicijos dalis. Konvencijos 7 straipsnio negalima aiškinti kaip draudžiančio teismams aiškinti kintančias baudžiamosios atsakomybės taikymo sąlygas, jei tik tokia raida atitinka pažeidimo esmę ir pagrįstai gali būti numatyta.“

2. Nurodytų principų taikymas šioje byloje

116. Atsižvelgdamas į aukščiau nurodytus principus dėl savo priežiūros taikymo sferos, Teismas pastebi, kad nuspręsti dėl pareiškėjų individualios baudžiamosios atsakomybės nėra Teismo užduotis, kadangi tai visų pirma yra vidaus teismų vertinimo klausimas. Vietoj to, Konvencijos 7 straipsnio 1 dalies požiūriu Teismas turi išnagrinėti, ar pareiškėjų veiksmai jų įvykdymo metu galėjo būti vertinami kaip pažeidimai, kurie buvo apibrėžti pakankamai prieinamai ir numatomi pagal Lietuvos įstatymus ar tarptautinę teisę. Nagrinėdamas minėtus veiksmus, Teismas, privalo šiuo išimtiniu atveju atsižvelgti į tam tikrus įvykius, kilusius iki Konvencijos įsigaliojimo (*a contrario* žr. § 91 pirmiau).

117. Šiuo atžvilgiu Teismas pastebi, kad istorinis ir politinis kontekstas šioje byloje yra svarbus elementas, atspindintis įtemptą pereinamąjį laikotarpį tarp dviejų teisinių sistemų po Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo. Todėl laikotarpis nuo 1990 m. vasario 24 d. (kai įvyko rinkimai į parlamentą) iki 1991 m. rugpjūčio mėn. (kai pučas Maskvoje žlugo ir TSRS pripažino Lietuvos nepriklausomybę) buvo gana nestabilus Lietuvoje, kadangi naujos demokratinės jėgos norėjo užimti tvirtą padėtį, o ankstesnis sovietinis režimas norėjo išlaikyti savo valdžią.

118. Tačiau Teismas mano, kad po triuškinančio rinkėjų balsų pasikeitimo parlamentiniuose rinkimuose 1990 m. vasario mėn. Lietuvos Aukščiausioji Taryba turėjo teisėtą valdžią. Pareiškėjų politinė partija, t.y., buvusi sovietinė komunistų partija, patyrė triuškinantį pralaimėjimą minėtuose rinkimuose ir todėl buvo stipriai nustumta į šalį. Po to Aukščiausioji Taryba 1990 m. kovo mėn. priėmė esminius įstatymus, prieš kuriuos Maskva, palaikoma pareiškėjų ir

jų politinio užnugario, protestavo. Protestas, kurį dar labiau sustiprino ekonominė blokada, buvo toks nuožmus, kad Lietuvos Vyriausybė turėjo siekti derybų su TSRS, priimdama įstatymų leidybos moratoriumą.

119. Būtent šiuo moratoriumu rėmėsi pareiškėjai, tvirtindami, kad buvę sovietiniai įstatymai buvo vieninteliai įstatymai, galiojantys bylai reikšmingu metu, ir todėl jie negalėjo numatyti tariamai nusikalstamo jų veiklos pobūdžio pagal Lietuvos teisę. Tačiau Vyriausybė tvirtino, kad moratoriumas niekada nebuvo įsigaliojęs, kadangi jo įsigaliojimo sąlyga buvo niekada neįvykusių derybų su TSRS pradžia.

120. Teismas nurodo, kad galiausiai pareiškėjai buvo nuteisti pagal Baudžiamojo kodekso, pakeisto 1990 m. lapkričio 10 d., 68 ir 70 straipsnius. Teismo nuomone, iki to laiko naujos Lietuvos Vyriausybės politinė valia buvo aiškiai apibrėžta ir pareiškėjams, kaip profesionaliems politiniams lyderiams, turėjo būti žinoma (cf. *Dragotoniū and Militaru-Pidhorni v. Romania* (no. 77193/01 and 77196/01, §§ 35, 2007-05-24), kaip smarkiai jie rizikavo toliau tęsdami veiklą LKP/TSKP ir jos antrinėse organizacijose, siekiant nuversti Vyriausybę. Jiems nebūtų reikėję palaikyti sovietinių karinių pajėgų intervencijos 1991 m. sausio mėn., jeigu situacija būtų buvusi kitokia. Be to, 1990 m. gruodžio 28 d., dar prieš intervenciją, moratoriumas buvo viešai ir oficialiai paskelbtas negaliojančiu (žr. § 70 pirmiau).

121. Todėl Teismas konstatuoja, kad pareiškėjai buvo nuteisti už nusikaltimus, kurie buvo pakankamai aiškiai apibrėžti ir numatomi pagal atkurtos Lietuvos Respublikos įstatymus. Teismo nuomone, minėtų įstatymų nesilaikymo pasekmės buvo galima adekvačiai numatyti iš anksto ne tik teisinių konsultacijų pagalba, bet ir vadovaujantis sveiku protu. Be to, trečiasis pareiškėjas buvo nuteistas už bendrininkavimą nužudant sunkinančiomis aplinkybėmis ir kūno sužalojimų padarymą, o tokie nusikaltimai buvo draudžiami viso aptariamo laikotarpio metu.

122. Atsižvelgiant į pateiktus svarstymus, Teismui nereikia nagrinėti šalių argumentų pagal tarptautinę teisę, kadangi vidaus teisė buvo pakankamai aiški bylai reikšmingu metu Konvencijos 7 straipsnio požiūriu. Todėl Teismas daro išvadą, kad minėta nuostata nebuvo pažeista.

III. TARIAMI KONVENCIJOS 9, 10, 11, IR 14 STRAIPSNIŲ PAŽEIDIMAI

123. Pareiškėjai taip pat skundėsi, kad jų nuteisimas prilygo Konvencijos 9 straipsnio (sąžinės laisvė), 10 straipsnio (saviraiškos laisvė), 11 straipsnio (susirinkimų ir asociacijos laisvė) ir 14 straipsnio (diskriminacijos uždraudimas) pažeidimams. Po įvykių Maskvoje 1991 m. rugpjūčio mėn. LKP/TSKP buvo uždrausta, o jos vadovai apkaltinti padarę nusikaltimus prieš valstybę. Tačiau Konvencija garantuoja politinių partijų teises be jokios diskriminacijos. Pareiškėjai tvirtino, kad vidaus teismų fakto ir teisės vertinimai buvo neteisingi, kad LKP/TSKP buvo demokratijos principus remianti partija ir kad bylai reikšmingu metu nebuvo galima numatyti, jog jų veikla LKP/TSKP ir

jos antrinėse organizacijose galėtų būti prilyginta baudžiamiesiems teisės pažeidimams. Pareiškėjai teigė, kad dėl to jie buvo neteisingai nuteisti už komunistinių politinių įsitikinimų reiškimą, už jų, kaip žurnalistų, teisėtą darbą, už pasinaudojimą savo teise jungtis į asociacijas su kitais ir už tai, kad palaikė Lietuvos tolimesnės narystės TSRS sudėtyje idėją politinių neramumų laikais.

124. Vyriausybė teigė, kad pareiškėjai nenurodė konkrečių idėjų ar sąžinei reikšmingų klausimų, kuriuos jie norėjo išreikšti. Todėl šis bylos aspektas yra *ratione materiae* požiūriu nesuderinamas su Konvencijos nuostatomis. Pareiškėjai buvo nuteisti už antivalstybinę veiklą pagal Baudžiamojo kodekso 68 ir 70 straipsnius, o ne už kokių nors jų įsitikinimų reiškimą. Jeigu ir buvo koks nors apribojimas pagal Konvencijos nuostatas, tai yra pateisinama nacionalinio saugumo, viešosios tvarkos ir kitų asmenų teisių bei laisvių apsaugos tikslais, o taip pat siekiant užkirsti kelią nusikaltimams ir nubausti už juos. Pareiškėjų baudžiamojo persekiojimo priežastis buvo ne jų politiniai įsitikinimai ar narystė komunistų partijoje, bet jų antivalstybinė veikla, pažeidžianti Konvencijos 17 straipsnį, pagal kurį jauna Lietuvos demokratija turėjo teisę apsiginti pati (cf. pirmiau minėta *Ždanoka* byla, § 100).

125. Dėl skundų pagal Konvencijos 9 straipsnį Vyriausybė nurodė, kad dalis Lietuvos komunistų partijos atskilo nuo LKP/TSKP ir sukūrė naujas politines struktūras, tokias kaip Lietuvos demokratinė darbo partija ir Lietuvos socialistų partija, kurios sėkmingai dalyvavo politiniame gyvenime. Taigi, komunistiniai įsitikinimai Lietuvoje nebuvo negalimi ar draudžiami. Dėl pareiškėjų skundų pagal Konvencijos 10 ir 11 straipsnius Vyriausybė tvirtino, kad Konvencija nesuteikia apsaugos viešiesiems pareiškėjų kurstymams smurtu ir sunkių nusikalimų pagalba pažeisti Lietuvos suverenitetą. Be to, pareiškėjai nesilaikė savo įsipareigojimų ir atsakomybės, numatytos Konvencijos 10 straipsnyje. Remdamasi tais pačiais pagrindais, Vyriausybė teigė, kad pareiškėjai nebuvo diskriminuojami dėl politinių pažiūrų, o jų baudžiamasis persekiojimas turėjo aiškų tikslą ir pagrindą.

126. Visų pirma, Teismas mano, kad net jeigu pareiškėjų teisės pagal Konvencijos 9, 10 ir 11 straipsnius buvo apribotos, toks apribojimas buvo numatytas įstatymo. Antra, kalbant apie minėto apribojimo tikslų teisėtumą ir priemonių, kurių buvo imtasi tų tikslų siekiant, proporcingumą, Teismas konstatuoja, kad byloje, vertinant ją kaip visumą, nematyti jokių Konvencijos 9, 10 ir 11 straipsnių pažeidimų. Be to, Teismas nemano, kad pareiškėjai buvo nepateisinamo skirtingo elgesio aukos, kas galėtų prilygti diskriminavimui, pažeidžiančiam Konvencijos 14 straipsnį.

Todėl Teismas nusprendžia, kad Konvencijos 9, 10, 11 ar 14 straipsniai nebuvo pažeisti.

DĒL ŠIŲ PRIEŽASČIŲ TEISMAS VIENBALSIAI

1. *Nustato*, kad nebuvo pažeista Konvencijos 6 straipsnio 1 dalis;
2. *Nustato*, kad nebuvo pažeistas Konvencijos 7 straipsnis;
3. *Nustato*, kad nebuvo pažeisti Konvencijos 9, 10, 11 ir 14 straipsniai.

Surašyta anglų kalba ir paskelbta raštu 2008 m. vasario 19 d., vadovaujantis Teismo reglamento 77 taisyklės 2 ir 3 dalimis.

Sally Dollé
Kanclerė

Françoise Tulkens
Pirmininkė